

Până spre mijlocul secolului al XX-lea, interpretările textelor mioritice vizau, cu mici excepții, studii de caz, substratul unor teme și episoade, contaminări în spații restrânse. Monografia fochiană din 1964¹ se părea că va închide definitiv acest capitol al interesului pentru variantele locale și va impune abordări globale ale fenomenului mioritic, fapt confirmat și de intervenția eliadiană din 1970².

Însă unul din efectele secundare ale celebrei monografii a fost relansarea discuțiilor privind rolul decisiv pe care variantele transilvănene l-ar putea juca în ceea ce s-a numit mai târziu «istoria și geneza Mioriței». Studiile lui Ovidiu Bîrlea, Ion Taloș, Al. Amzulescu, Monica Brătulescu, Vasile Latiș, Pamfil Bițiu și Mihai Pop au relevat arhaismul Mioriței-colind, aceste lucrări devenind totodată și indirecte procese de paternitate în condițiile în care până în anii '60 versiunea-baladă monopolizase interesul cercetătorilor, iar ținutul Vrancei era singurul spațiu de obârșie acceptat.

O exegeză a textelor mioritice care au circulat exclusiv în spațiul nord-transilvănean reprezintă, fără îndoială, o necesară întoarcere la obârșii și se întemeiază pe argumente care apropie ținutul Maramureșului de însăși spațiul de geneză al Mioriței. Dar premisa fundamentală a studiului rămâne identificarea unor elemente de cultură populară invocate sau sugerate de textele mioritice maramureșene. În condițiile în care această regiune a beneficiat de câteva atuuri ale unui pronunțat conservatorism etnofolcloric.

Țară de margine...

„Maramureș. Iată o regiune, o zonă renumită, considerată și de români și de străini ca de neegalat sub raportul păstrării obiceiurilor, folclorului tradițional, portului, care sunt vii și importante în viața locuitorilor”³ (J. Marrant, 1982). Despre acest fenomen s-au întreprins studii competente de-a lungul vremii, reliefându-se în mod deosebit două aspecte determinante ale specificului zonei: unul istoric și unul geografic. „Stând în cetatea munților timp îndelungat, nepermițând poate infuzia romană, maramureșenii au păstrat straturi adânci pentru a forma în cele din urmă cu cadru antropogeografic

¹ A. Fochi, *Miorița*, Editura Academiei, București, 1964.

² M. Eliade, *Studiul Mioara năzdrăvană*, în *De la Zamolxis la Genghis-Han*, Paris, 1970.

³ Prof. dr. Joel Marrant (SUA), interviu în revista *Maramureș*, Baia Mare, mai 1982, p. 9.

individualizat. Deci triburile libere de daci de aici, ferite mai târziu de invazia masivă a migrațiilor, «viața grea» din Maramureș, care a solicitat munca și inteligența omului și, poate, în primul rând, sentimentul de neam și solidaritate - aceștia și alți factori au impus Maramureșului o continuitate distinctă¹.

Referindu-se la perioada feudală, istoricul Nicolae Iorga a fost de părere că în regiunile nordice din Ardeal „regii unguri au avut o stăpânire numai nominală”, iar „în Maramureș făceau voievozii ce voiau”². O autonomie de fapt care a facilitat menținerea identității culturale în acest spațiu, iar mai târziu a generat un export de identitate națională spre alte regiuni, căci Maramureșul „a fost odată o țară care a pus temelie la o altă țară”³. Legenda lui Dragoș și Bogdan din Cuhea, descălecători în Țara Moldovei, e suficient de cunoscută. Cert este că Maramureșul, „închis între câteva masive muntoase ale Carpaților, ca între ziduri puternice de cetate”, a fost „una 'iii. acele «țări» care au premers formarea statelor noastre feudale. Moștenitor al unor vechi tradiții, puțin alterate până astăzi, Maramureșul constituie un exemplu în privința procesului de închegare statală”⁴.

Rolul jucat de elementul geografic în procesul de conservare a tradițiilor sociale, politice și culturale, a conferit ținutului un statut de enclavă. Maramureșul „este delimitat spre nord de Carpații Păduroși și de fluviul Tisa, este străbătut, ca o șiră a spinării, de Pietros, Țibleș și Gutâi și se deschide în sud, spre lunca Someșului. Unitatea lui de astăzi este formată din ceea ce numim Maramureșul istoric - jumătatea de sud a vechii Țări a Maramureșului - din Țara Lăpușului, Țara Chioarului, o parte a Codrului și zona minieră a Băii Mari”⁵.

În concluzie, se poate afirma că Maramureșul este „o țară de margine sau extremă, cu o îndoită consecință: conservatoare prin reacție firească față de străini și vecini (...), dar, prin aceeași poziție se angaja într-o mișcare centripetă care îi reactiva energiile, determinând-o la elaborarea sporită a formelor sale elementare de cultură în sens larg: cutume, obiceiuri, practici și credințe, cântec și dans, cuvânt și rostire. Este specificul acela pe care-l caută azi, ca pe un bun pierdut, proprii noștri cercetători, ca și cei străini în Maramureș și în alte părți”⁶. Și, de fiecare dată, efortul acestei căutări

¹ Vasile Latiș, *Păstorind în Munții Maramureșului*, Baia Mare, 1993, p. 45.

² Nicolae Iorga, *Viața românească în Ardeal*, 1926.

³ Nicolae Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat [1906]*, Editura Minerva, București, 1977, p. 73.

⁴ Ștefan S. Goravei, Un ctitor de (ară: Bogdan I, în *Magazin istoric* nr. 2, februarie 1973, p. 38-43.

⁵ Mibai Pop, *prefață la Antologia de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980, p. 5.

⁶ V. Latiș, *op. cit.*, p. 100.

a fost răsplătit cum se cuvine. Unii au întrezărit elementul etnografic, alții cel folcloric, dar Nicolae Steinhardt s-a oprit asupra spiritului elevat: „Maramureșul e un simbol, e o chintesență, un semn, un recapitulator sub care se ascunde - poate mai intens și mai insidios decât altele - sufletul românesc în forma lui cea mai loială, ademenitoare și mai elevată”¹.

Regiunea a făcut dovada unei statornicii a tradițiilor, unor germinări de producții culturale capabile să iradieze alte zone, calități grație cărora poate fi socotită ceea ce Ernest Gammilscheg numea teritorii nucleu, Nicolae Iorga și Ion Cornea – romanii populare, iar Nicolae Dunăre - vetre etnoculturale”². În opinia acestuia din urmă, din cele 25 de zone sau subzone etnografice al Curburei Carpatice Nordice, doar șapte au statut de vatră etnoculturală, deoarece se evidențiază printr-un „pronunțat caracter tradițional”, sunt „mai conservative și mai bogate în relicve și reminiscențe”, printre acestea numărându-se Maramureșul Istoric (cu subzonele Tisa, Mara, Iza, Cosău, Vișeu, Talabor, Bârlava) și Țara Lăpușului³.

Miorița s-a născut în nordul Transilvaniei

„Credem că prima versiune a Mioriței s-a născut în zona de Nord Est a Transilvaniei, în regiunea dintre Munții Rodnei și Munții Călimanului, unde și astăzi circulă cu destulă intensitate în forma sa cea mai simplă”⁴, aprecia Adrian Fochi în 1964. Două sunt argumentele care stau la baza acestei afirmații surprinzătoare și puțin valorificată. Primul vizează o variantă din comuna Romuli (județul Bistrița Năsăud), pe care o consideră „versiunea daco-română a vechiului cântec liric anterior fuziunii”⁵, redusă tematic la un incipient testament: „Ciobanul cel credincios / Spune fraților duioși: - Eu numai când oi muri / Pe mine mă îngropați / În staulul oilor”⁶. Iar al doilea are în vedere tipologia mioritică.

Analizând harta tipologică (nr. 2) din monografia fochiană, constatăm că autorul împarte versiunea-colind, specifică Transilvaniei, în două cicluri, în funcție de regimul metric. Colindele în regim metric de 5/6 silabe (ciclul II), din sudul Transilvaniei, ar putea fi socotite o simplă verigă de legătură cu versiunea-baladă. De aceea

¹ Nicolae Steinhardt, *Lecția Maramureșului în Ateneu nr. 9*, septembrie 1992, cf. Memoria Etimologica, II, nr. 4-5 (2002), Baia Mare, p. 449-450.

² Nicolae Dunăre, *Țara Maramureșului, vatră etnoculturală de continuitate*, în Acta Musei..., Sighet, 2002, p. 23; vezi și N. Dunăre, *Curbura Carpatică Nordică*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 10-32.

³ N. Dunăre, op. cit., p. 24.

⁴ Adrian Fochi, *Miorița*, Editura Academiei, București, 1964, p. 539.

⁵ A. Fochi, *idem*, p. 257.

⁶ *Ibidem*, p. 257 și 571.

avem șansa să restrângem cercetările în zona de circulație a colindelor cu regim metric de 7/8 silabe.

Variantele-colind din ciclul I sunt divizate de A. Fochi (p. 389) în patru tipuri distincte: Tipul 1. Clasic. Centrul și nordul Transilvaniei; Tipul 2. Tema frica de a fi îngropat. Câmpia ardeleană; Tipul 3. Tema mamei. Nordul Transilvaniei; Tipul 4. Tema conflictului erotic. Sălaj - Năsăud - Cluj. Dintre acestea, doar tipul 3 conține o particularitate deosebită: dezvoltă nu mai puțin de patru subtipuri (oșan, maramureșean, lăpușean și năsăudean), ceea ce l-ar fi îndreptățit pe A. Fochi să indice o altă zonă genetică: aliniamentul munților Gutâi - Țibleș - Rodna, corespunzând zonei de nord a propagării tipului clasic, respectiv spațiul unde oieritul se practicam mod tradițional.

Dar A. Fochi și-a cenzurat aceste concluzii, desprinse din propriile analize și totalizări, deoarece se declarase oponent al caracterului pastoral al Mioriței, iar pe de altă parte urmărea să desăvârșească teza lui D. Caracostea privind circulația testamentului ca și cântec epic independent, inițial momentului fuziunii cu alte motive folclorice.

Pentru cei familiarizați exclusiv cu versiunea-baladă a Mioriței (programa școlară), mai precizăm că din cele patru „nuclee tematice” reprezentative (cadrul epic inițial, episodul testamentar, episodul oiței năzdrăvane și episodul măicuței bătrâne)¹, în versiunea transilvăneană se regăsesc doar primele două. Episodul oii năzdrăvane și a maicii bătrâne nu sunt caracteristice decât pentru zona baladei, adică Moldova, Muntenia, Oltenia, Dobrogea și o mică fâșie din Transilvania, în interiorul cotului Carpaților. Ponderea temelor din versiunea transilvăneană o reprezintă: 1) Cadrul epic inițial (locul dramei, tema ciobanilor, hotărârea ciobanilor); 2) Testamentul (locul îngropării, obiectele îngropării, plângerea oilor). Am putea spune că aceasta ar fi formula cea mai restrânsă a Mioriței, respectiv prototipul versiunii-colind. Dar nu toate variantele din Transilvania corespund acestui șablon. Singura zonă care păstrează aproape nealterat această formulă-matrice este nordul Transilvaniei.

O investigație a textelor mioritice din nordul Transilvaniei se impune și din rațiuni de cercetare a ariilor laterale care, se știe, conservă formulele cele mai vechi.

În fine, un alt motiv solid al cercetării acestei zone este susținut de istoriografia mioritică: cea mai veche variantă² cunoscută până acum prezintă similitudini cu tipul sud-maramureșean, subtip lăpuș, la fel ca și prima variantă-colind publicată³.

¹ Clasificare după A. Fochi, 1964.

² *Zona Bistrița Năsăud, 1792-1794*; vezi Manuscriptum, nr. 2-4 (83-84), 1991, p. 8-11.

³ A.M. Marienescu, *Poezia populară. Colinde*, Pesta, 1859, („Judecata păstorilor”).

Concluziile fochiene, teoria ariilor laterale, istoriografia mioritică, statutul de vatră etnoculturală, la care se adaugă conservatorismul etnofolcloric local și arhaismul variantelor, nu doar că îndreptățesc, ci și reclamă necesitatea realizării unor studii sistematice a textelor mioritice din această zonă. Avem suficiente motive să credem că variantele maramureșene aparțin unui strat incipient peste care, ulterior, s-au așezat alte straturi, rostogolind cântecul mioritic spre zona de baladă, până în Vrancea, de unde Alecu Russo 1-a cules fi 846), iar V. Alecsandri 1-a șlefuit (înainte de 1850), transformându-l într-o nestemată a folclorului românesc și european.

În Maramureș, Miorița se cântă în decembrie

Maramureșul de Nord. Risipite pe văile dintre munți, troienite de zăpadă, satele maramureșene se pregătesc de sărbătoare. Un an va apune în curând pentru a se adăuga istoriei, precum cei sfârșiți din viață se adaugă strămoșilor. Un alt an se va ivi, prefigurând viitorul. Iar sătenii din Maramureș dețin această «știință» a viitorului, aplicând-o la modul cel mai firesc cu putință.

Sărbătoarea începe în Ajunul Crăciunului, pe 24 decembrie, cuprinde ceremonia Anului Nou și se isprăvește pe 6 ianuarie. Douăsprezece zile și nopți (duodecesima) încărcate de fabulos și magic, marcate de buna dispoziție a participanților (întorși la matcă din toate colțurile lumii), precum și de o serie de acte rituale și ceremoniale. „E greu de spus unde se termină ritualul și unde începe ceremonialul. Ceea ce este sigur este că tot ce se întâmplă în timpul celor 12 zile nu este cotidian”¹.

În prima noapte, cetele de colindători străbat ulițele satelor, oprindu-se din casă în casă pentru a performa acte de propitiere, de urare, prin subtile și complicate sisteme interpretative a colindelor. Cu o gravitate nedisimulată, auditoriul se încarcă cu energia mesajelor transmise, înțelegându-le și asimilându-le dintr-o dată, fără academice studii de literatură populară comparată, ori glosare cu termeni regionali pitite în buzunar; ei înțeleg cu inima și cu sufletul ceea ce neinițiații încearcă să priceapă cu mintea.

Un turist occidental, obișnuit cu pioșenia colindelor de Crăciun, va fi surprins ascultând o seamă de producții folclorice «păgâne», marcate de un ritm sacadat, aproape războinic². Iar pentru cei ce vor pricepe textele, frapantă va fi impresia unei atmosfere de

¹ Mihai Pop, *Anul nou, lectura unui discurs ceremonial*, comunicare rostită la sesiunea organizată de Muzeul Satului din Sighet, decembrie 1975, transcris de L. Borlan, publicat în *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980, p. 5-8, republicat în *Acta Musei Maramoresiensis, Sighetu Maramației* 2002, p. 73-76.

² Vezi Bela Martok, apud T. Alexandru, *Bela Barták despre folclorul românesc*, București, 1958, p. 33. 21

basm și legendă din cântecele colindătorilor: „Sistemul de referință în colinde - deosebit de cel al baladelor - este deseori mitologic. Nu se vorbește de anume împărați sau de anume evenimente istorice, ci de o atmosferă fabuloasă, de rituri demult apuse”¹. Personaje mitice, animale personificate, aerul primăvăritic, evocarea vegetației, incantații cu iz de descântec repetate la un interval regulat și obsesia Muntelui - sunt elemente ușor de sesizat „De aceea (să) nu ne mirăm că în poezia colindelor de la noi există Miorița, Meșterul Manole, Soarele și Luna, colindele cu Cerbul ș.a.m.d., fiindcă aceste colinde sunt în fond forme poetice ale unor vechi rituri”².

Însă în prezent repertoriul colindătorilor abundă, mai mult decât în trecut, de piese religioase și apocrife: „Coborât-o, coborât / Dumnezeu cu Petrea Sfânt, / Să vadă la fiecare, / Care ce credință are...” sau edificatoare și moralizatoare: „La săvârșitu lumii, / Trâmbița-și-âr înjerii / ... / Și or trâmbița cu frice, / Domnii și-mpărați-or plânje, / D-apoi noi ce-om putea zace? / Ne-om răscumpăra cu sânje...”.

Și totuși, în Maramureș, Miorița se cântă numai în decembrie și e integrată în sistemul de colinde: „Sus în vârful muntelui / Oi lenu-i, lenu-i (refren) / La crucită bradului / Sîntu-și trei păcurărei / Cu oile după ei. / Pă cel mai mic l-o mânat / Să d-întoarne oile. / Oile le-o d-înturnat / Lui gre' lege i-o pțicat. / Ori să-1 taie, ori să-1 puste, / Ori să-1 puie-ntre țăpuște; / Ori să-1 puste ori să-1 taie, / Ori să-1 puie-ntre fărtaie. / - O, dragi frățiorii mei / De s-a-ntâmpla să mor eu / Pă mine mă d-îngropați / În strunguța oilor, / În jocuțu mieilor. / O, drag, fluierașu meu / Puneți-1 la capul meu. / Când a sufla vânturi grele / Să mi tragă mie de jele”³. Informatoarea, Anuța Bizău, din leud, susține că a învățat colinda de la părinți, cu mulți ani în urmă: „Se cântă în seara de Crăciun și de Anul Nou. O zic colindătorii în fiecare casă”.

E ciudat cum în noaptea de Crăciun și de Anul Nou se interpretează un cântec în care se vorbește despre moarte cu o nonșalanță uluitoare. Crăciunul, în accepțiunea veche, precreștină, era o sărbătoare închinată creației, fiind pigmentată cu rituri ale cultului Soarelui (mithraic) și ale cultului morților, deopotrivă⁴. Trebuie să avem în vedere atât proiecția macro a creației (cosmice), cât și moartea-nașterea unui nou ciclu vegetațional (proiecția micro), iar între cele două paliere se derulează destinul individului: de la naștere și până la Marea Trecere în lumea de dincolo.

¹ Stancu Ilin, *Poezia obiceiurilor de iarnă*, Editura Minerva, București, 1985, p. 12.

² Mihai Pop, op. cit.

³ Vezi textul 19 din Antologie

⁴ Vezi Petre Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, Iași, 1931.

Translarea Anului Nou arhaic la Calendele lui Ianuarie (pe segmentul 25 decembrie - 1 ianuarie) a atras, cu siguranță, și riturile aferente. Cele două componente ale Creației - nașterea și moartea - sunt indisolubil legate între ele, alcătuind, în chip ritmic, serii infinite de ciclicități. Iar colindele, ca reflectare indirectă a riturilor primăvăratice, vorbeau, în egală măsură, despre moarte și despre renaștere. În concluzie, misterioasa (pentru noi) Colindă a păcurarilor aparține genetic și organic acestui sistem al performanțelor cu valențe artistice, pe care maramureșenii îl practicau în timpul sărbătorilor de iarnă.

Dar colindele nu pot fi „citite” individual, ci în cadrul unei structuri care cuprinde jocurile de măști, Viflaimul, Plugușorul, Sorcova, cât și întreg repertoriul actelor de divinație, cele augurale, de propitiere și de profilaxie¹.

Probabil Colinda păcurarilor se apropie cel mai mult de actele de divinație, cu convingerea că în trecut, în preajma Anului Nou se practicau un număr impresionant de ritualuri magice în scopul de a prefigura viitorul, de a-1 descifra. Colindele precreștine trebuiau să corespundă prioritar acestei funcții: „Fiind «o zi la anul», un «festum inci-pium», Anul Nou, adică cele 12 zile, sunt o prefigurare a tuturor situațiilor în care omul ar putea să se găsească în anul care vine, un fel de repetiție a soluțiilor pe care le-ar elabora”² (Mihai Pop, 1975). Maramureșenii au și azi convingerea că în aceste zile și nopți magice își pot întrezări destinul pe care-1 vor avea în anul ce vine, motiv pentru care toate gesturile, vorbele, atitudinile, precum și repertoriul colindelor sunt atent selecționate. Versul „De s-a-ntâmpla să mor eu” suportă o astfel de interpretare, iar versurile ce îl preced {replica testamentară} alcătuiesc o eficientă „strategie comportamentală” specifică unui strat mental diferit de al nostru. Deși cântecul vorbește despre moarte, mesajul primar nu poate fi unul funerar sau pesimist, ci prin excelență vitalist, deoarece în realitate vorbește despre viață printr-o biruință asupra morții, evocată imaginar. Puterea melosului și al cuvântului, performate într-un cadru ceremonial, solemn, au jucat întotdeauna acest rol al transformării unei situații sau atitudini în realitatea (de mâine).

Vom porni de la premisa că versiunea-colind - arhaică în raport cu Miorița-baladă - nu e decât un vârf de aisberg susținut de straturi culturale ancestrale. Fiecare vers și fiecare cuvânt pătrund adânc în istorie, dezvăluind credințe, rituri, obiceiuri și practici din sfera mitologicului, a etnograficului și, ce e mai important, ale unor aspecte pastorale.

¹ Mihai Pop, *op. cit.*

² *Ibidem.*